

օգուտ ու փաստակար որկրամոլութիւնը համար որչափ ստակ կը փճանայ, որ այնչափ օգտակար բաներու կրնար գործածուիլ: Իայց ստրկի փաստ այնչափ մեծ բանի տեղ չէր դրուեր՝ թէ որ օղին առողջութեան օգտակար ըլլար: Ինդհակառակն մարդուս առողջութեանը շատ փաստակար ըլլալը այնչափ յայտնի է, որ իրեք տարի առաջ հիւսիսային թագաւորութեանց մէկը շատ իմաստութեամբ արգելք հանեց որ իր երկրին մէջ ամենեւին օղի չխրմուի. այսպիսի հրաման մըն ալ հրատարակեց թէ ո՛վ որ օղիով հարբած գտնուի, տօնի մը օր բերեն զինքը եկեղեցւոյ առջև կեցընեն, վիզը թուղթ կամ տախտակ մը, վրան աս խօսքս գրած՝ թէ օղիով հարբեր է: Իսկ այսի գրուածքէն աւելի յայտնի ու անջնջելի նշան այսպիսեաց վրայ ան է, որ ատենէն առաջ կը ծերանան՝ կը խռուին, մտքերնին կը բթանայ, ձեռքերնին՝ ծունկերնին կը դողդողայ, և ամէն կարողութիւննին կը տկարանայ: Իմէն օր օղի խմելու ետեւէ եղողը՝ առջի բերան կը սկսի կերակուրը դժուար մարսել, ստամոքսը սաստիկ կը տաքնայ, կերակուրի ախորժակ չունենար. ջուր շատ չուզեր խմել, բերնին համը կը կորսնցընէ, առաւօտները սիրտը կը խառնուի, երբեմն ալ ետ կու գայ. ստամոքսը կամաց կամաց կը բորբոքի ու կը կծկտի, երբեմն ալ փորլուծութիւն ու միզարգելութիւն կ'ունենայ. լերդը կը պնդանայ, մաղձը կը շատնայ, ու կամաց կամաց տաքութիւն ու բորբոք մը կ'իյնայ ըղեղին ու ողնայարին մէջ. որով քիչ ատենէն մարմինը ուժէ կ'իւնայ, և բանի հետ չկրնար ըլլալ: Առողջութիւնը կը տկարանայ, խելքը կը ցրուի, լուսնոտի պէս կը դողդողայ, և վերջապէս մեծ հիւանդութիւն մը՝ քիչ ջերմ կամ սրտի ցաւ և կամ խենթութիւն մը կու գայ վրան, ու կեանքն ալ կը վերցընէ:

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

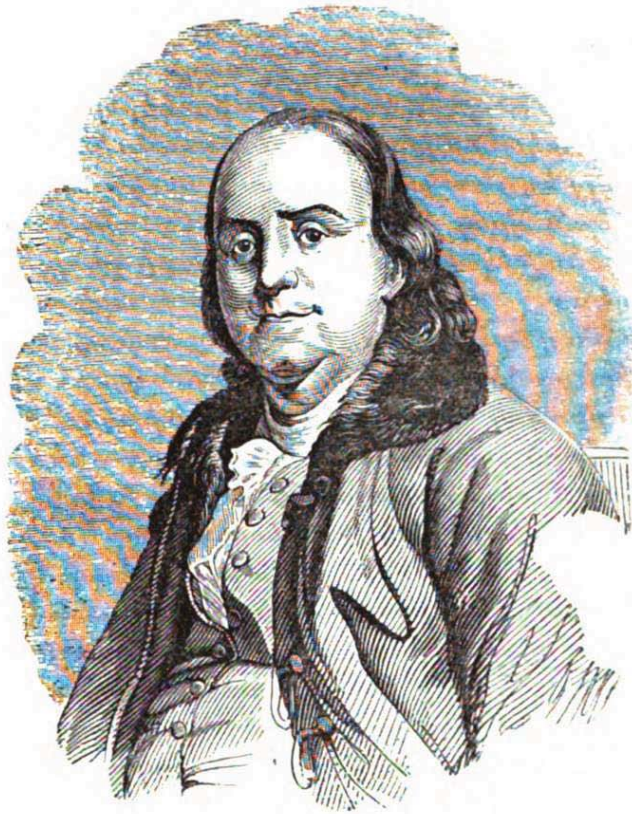
ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ

Ֆրանսէի խրատները:

Ֆրանսէի վարքը հոկտեմբեր ամսուն՝ Իսպանիային մէջ դնելէն ետեւ, հոս դնենք կենդանագրին հետ՝ մէկ երկու բարոյական մտածողները ու ինքիր վրայ շինած տապանագիրը. որով կ'իմացուի թէ ինչպէս աս կարգէ դուրս մարդը ինչուան մահը պահեր ու ցրցուցեր է միշտ իր զուարճախօս զուրցուածքն ու նոր նոր մտածութիւնները:

Պիեռ Կարդալէ կերպ:

Եւսէ որ գիրք կարդալու ատենդ գրիչդ միշտ ձեռքդ ըլլայ. և ինչ զուարճալի ու օգտակար բան որ գտնես՝ քողէ: Եւ կերպով կարդացածդ միտքդ կը տպաւորուի. թէ որ օգտակար բաներ են քաղածներդ, հարկաւոր ատենը պատրաստ կը գտնես. իսկ թէ որ պարզ զուարճալի բաներ են, անոնցմով քու խօսակցութիւնդ ու կենցաղավարութիւդ կրնաս զարդարել և ուրիշներուն սիրելի ընել: Ուսմունք ըսածիդ մէջ այնչափ անհամար արհեստական անուններ կան՝ որ շատ անգամ իմաստուն մարդն ալ անոնցմէ շատին նշանակութիւնը կրնայ մոռնալ: Եւ բանիս համար քեզի խորհուրդ կու տամ որ քովդ աղէկ բառգիրք մը ունենաս, և դժուար բանի մը հանդիպածիդ պէս՝ անոր մէջ փնտռես: Իրաւ է որ առջի օրերը քեզի մեծ արգելք կ'ըլլայ աս բանս. բայց կամաց կամաց աս դժուարութեան կը վարժիս, մէյմըն ալ որ ամէն օր նոր բառ սորվելով՝ անանկ կ'ըլլայ որ յետոյ բառգրքի ալ կա-

Ֆրանսիէն :

բօտութիւն չես ունենար . ան ատեն կարդալու ժամանակդ աւելի համ կ'առնես, որովհետեւ կարդացածդ աւելի որոշ կը հասկընաս :

Երջանկութեան պարաճառները :

ՍԱՐԴՍ երջանիկ ըլլալու համար պէտք չէ մեծամեծ յաջողութիւններու սպասէ, որ խիստ քիչ անգամ կը հանդիպին . հապա պէտք է բանի բերէ ան մանր մունր յաջողութիւններն որ ամէն օր կը պատահին : Օր օրինակ աղքատ տղու մը աւելի մեծ բարիք ըրած կ'ըլլաս ինքզինքը ածիլել ու իր ածելին լաւ պահել սորվեցընելով, քան թէ հազար ոսկի տայիր իրեն . վասն զի աւելի աւտ ստակը առածին պէս՝ բոլորը մէկէն կը վատնէ, ու քովը ուրիշ բան չմնար՝ բայց եթէ ան անխելք զուարճութեանց համար ըրած ափսոսանքը : Իսկ քու տուած խրատովդ ոչ վարսավիրայի՝ ոչ ալ ուրիշ ձեռքին

կը կարօտի, ոչ ուրիշներուն հօտած շունչովը կընեղի, և ոչ գուլածելիով կը տանջուի : Ո՛ր ատեն ուզէ՝ ինքզինքը կ'ածիլէ, և քանի անգամ որ աղէկ ածելիով կ'ածիլուի՝ կը զուարճանայ :

Խնայութեան վրայ :

ՊԱՐՈՆԵՆԵՐ՝, դուք ատեն ատեննոր նոր գիւտեր կը հրատարակէք ձեր օրագրին մէջ . նոր գիւտ մըն ալ աս օրերս ես գտայ, կը խնդրեմ որ նոյն օրագրին մէջ տպէք . յուսամ որ կարդացողներուն մեծ շահ կ'ըլլայ անկէ :

Ինցածները մէկ իրիկուն մը խօսակցութեան գնացեր էի տեղ մը որ նոր ելած կանթեղներու փորձ կ'ընէին : Իմէն մարդ կը զարմանար ան կանթեղներուն լուսաւոր պայծառ ըլլալուն . բայց մէկը մէկալը աս ալ

1 Աս հատուածը Ֆրանքլին նամակի ձևով գրած է օրագիր հրատարակողներու :

կը հարցընէին իրարու թէ արդեօք որչափ որ աս կանթեղները աւելի լոյս կուտան նէ, եղն ալ աւելի կ'երթայ թէ չէ : Արը հա կ'ըսէր, որը չէ կ'ըսէր. վերջապէս աս հարկաւոր խնդիրը չքակուեցաւ, բայց ես շատ ախորժեցայ որ խնայութեան վրայ հիմակուան ատեն ալ մտածողներ կը գըտնուին եղեր ինծի պէս :

Եւ մտմտութեամբ տուն դարձայ պառկեցայ կէս գիշերը իրեք չորս ժամ անցած : Իրեք ժամ մը քնացայ չքնացայ, դիպուածով մը յանկարծ արթնայ, վեր ցատքեցի, տեսնեմ որ սենեակս բոլոր լուսաւորութիւն է. միտքս մէկէն առջի իրիկունը տեսած կանթեղներուս գնաց. մէյմըն ալ աչուներս շփեմ տեսնեմ որ ան լոյսը պատուհաններէս ներս զարկեր է : Եւ ինչնոր բան է ըսելով ելայ հագուեցայ, նայիմ որ արեւը ծագեր ու պատուհանէս ներս զարկեր է. առջի իրիկունէ ծառան փեղկերս գոցելը մոռցեր է եղեր : Ամացոյցս նայեցայ, ժամը վեցն է¹. չհաւատացի ժամացուցիս, օրացոյցը առի որ տեսնեմ թէ արեւը այնչափ կանուխ կը ծագի. տեսնեմ որ անանկ է, և անկէ ետքն ալ ինչուան յունիսի վերջերը օրէ օր աւելի կանուխ ալ պիտի ծագի :

Արեւը ընթերցող, կարելի է թէ դուն ալ ինծի պէս կէս օրէն առաջ արեւուն ծագելը չես տեսած, օրացուցին ալ ան կտորին ամենեւին ուշ չես դրած. անանկ է նէ 'ի հարկէ դուն ալ ինծի պէս կը զարմանաս որ արեւը այսչափ կանուխ կ'ելլէ եղեր, և անկէ զատ՝ ելլելուն պէս լոյս ալ կուտայ եղեր : Եւ իրեք օր վրայէ վրայ դիտողութիւն ըրի, իրեք օրն ալ նոյն պէս գտայ : . .

¹ Աս արտառնոց սովորութիւնը Եւրոպայի մէջ խիստ ընդհանուր է. քիչերը ցորեկ դարձնել, ցորեկը գիշեր : Մեր արեւելոց զգուշանալու բաներէն մէկն ալ աս է. գէշ բանը խելացի մարդուն ալ ընկելով իր գէշութենէն չելլեր, աղէկ չսպուիր :

² Գաղղիական ոճով, այսինքն կէսօրն ու կէս գիշերը 12ին սեպտեմբեր :

Եւ դիպուածէն միտքս տեսակ տեսակ զարմանալի բաներ ընկան : Արտառնացի որ եթէ ես անանկ կարգէ դուրս կերպով մը չարթնայի նէ, վեց ժամ արեւով պիտի քնանայի, ու յաջորդ գիշերը վեց ժամ ճրագով արթուն պիտի կենայի : Ատածեցի որ ճրագի լոյսը որչափ աւելի սուղ է քան թէ արեւուն. գրիչը ձեռքս առի, որչափ որ թուաբանութիւն գիտէի նէ՝ հաշիւ մը ըրի. ահա ան հաշիւը կը խրկեմ ձեզի. և աս ալ մտքերնիդ կը ձգեմ որ իմ կարծիքս աս է թէ որ և իցէ գիւտին մէկ հատիկ փորձաքարը՝ օգուտն է. երբոր գիւտ մը բանի չգար, կամ դժուարաւ բանի կուգայ, մէկ ստակ մըն ալ չարժեր :

Եւ իմ հաշիւս ընելու ատեն առաջ աս ենթադրութիւնս ըրի թէ Փարիզ քաղաքին մէջ (օրինակի համար) հարիւր հազար տուն կայ, ու ամէն մէկը մէկ ժամուան մէջ կէս լիպրէ՝ ճրագ կամ եղ կը վառէ : Արծեմ թէ աս հաշուիս մէջ չափազանցութիւն չկայ. վասն զի տները թէպէտ իրարու վրայ հաւասար կ'առնեմ, բայց աս ալ գիտեմ թէ շատը կէս լիպրէէն աւելի եղ կը վառեն : Հիմա դնենք թէ ամէն օր արեւը մեզմէ եօթը ժամ առաջ կ'ելլէ. վն զի վեց ամիս՝ ժամը վեցէն ինչուան ութը կը ծագի. աս եօթը ժամը գիշերուան վրայէն կ'առնեմ՝ ճրագի լուսին վրայ կը զարնեմ. ասանկով յաջորդ հաշիւը կ'ելլէ :

Արտի 20^{էն} ինչուան սեպտեմբերի 20^ը եղած գիշերներն են 183 ժամ :

Եւ մէն գիշեր ճրագ կամ ձէթ վառուած ժամանակն է 7 ժամ :

Եւ ոնք իրարու հետ կը բազմապատկեմ, կ'ըլլայ 1281 ժամ :

Եւ թիւը հարիւր հազար տներուն թուովը կը բազմապատկեմ, բոլորը կ'ըլլան 128,100,000 ժամ :

Եւ հարիւր քսանըութը միլիոն հարիւր հազար ժամերը կէս կ'ընեմ,

(որովհետեւ ամէն մէկ ժամուն մէջ կէս լիպրէ եղ կ'երթայ ըսինք,) կ'ըլլայ 64,050,000 լիպրէ:

Եւ վաթսուներորս միլիոն յիսուն հազար լիպրէ եղին գինը (ճրագին ու ձէթինը իրարու վրայ համրելով) դնենք ամէն մէկ լիպրէն մէկ ու կէս ֆուանք¹, բոլորին գումարը կ'ըլլայ 96,075,000 ֆուանք:

Ուրեմն փարիզու ժողովուրդը աս ահագին գումարը, այսինքն իննսուն ու վեց միլիոն եօթանասունուհինգ հազար ֆուանքը կը վաստըկէր՝ թէ որ ճրագի լուսին տեղը արեւուն լոյսը գործածէր վեց ամիս:

Պիտի ըսես թէ ժողովուրդը ըսածդ իր գիտցածէն ետ չկենար, մէյմը ինչպէս որ սորվեր է՝ այնպէս կ'երթայ. հազար զրուցէ, անիկայ կէսօրու ընէ առաջ անկողնէն չելէր: Բայց ես կ'ըսեմ՝ թէ պէտք չէ յուսահատիլ. վո՞ղի գիտեմ որ խեղճ ունեցողը աս թըղթէս իմանալուն պէս թէ արեւը ելլելուն պէս լոյս կ'ըլլայ եղեր, կընայի որ ինքն ալ արեւուն հետ ելլէ: Իսկ զուրիշներն ալ աս բանիս հարկադրելուն ճարը ո՞րն է: Ինծի կ'երևնայ թէ անոնց համար հետագայ օրէնքները կրնան դրուիլ:

Ա. Ով որ իր պատուհանին այնպիսի փեղկ դնէ որ լոյս չանցըներ, մէկ ոսկի տուգանք տայ:

Բ. Որպէս զի ճրագ ու ձէթ շատ չգործածուի, (ինչպէս որ անցեալ ձմեռ փայտ շատ գործածողներուն համար որոշուեր էր,) պահապաններ դրուին ամէն ճրագ ու եղ ծախողներուն խաւով թները. ասոնք չթողուն որ մէկ տնուորի մը շաբաթը մէկ լիպրէէն աւելի ճրագ կամ եղ ծախուի:

Գ. Նրաման ելլէ որ արեւը մտնելէն ետքը ամենեւին կառք չքալէ քաղաքը, բաց 'ի բժիշկներէն ու վիրաբոյժներէն:

Դ. Եւ մէն առաւօտ արեւը ծագելուն պէս քաղաքին բոլոր զանգակները

զարնել տրուի. թէ որ աս բաւական չէնէ, ամէն փողոց մէյմէկ թնդանօթ նետուի որ քնացողներն արթննան ու իրենց ճշմարիտ օգուտը տեսնեն:

Բոլոր դժուարութիւնը առջի իրեք չորս օրուանը համար է. անկէ ետքը՝ ինչպէս որ հիմակուան անկարգութիւնը սովորական բան մըն է, ասանկ ալ նոր կարգաւորութիւնը հասարակ բան կը դառնայ: Ստիպէ ըզմէկն որ առաւօտները ժամը չորսին ելլէ. կը տեսնես որ առջի իրիկունը ինքիրմէ ժամը ութին անկողին կը վազէ. և ութը ժամ քնանալէն ետքը՝ ալ դժուարութիւն չքաշեր երկրորդ օրն ալ չորսին ելլելու:

Եւ իմ զարմանալի առաջարկուէս օգուտը միայն 96 միլիոն 75 հազար ֆուանքը չէ, հապա շատ ալ աւելի կ'ըլլայ՝ թէ որ երկրորդ վեց ամսուն ալ նոյն հաշիւն ընես, թէպէտ ան միջոցին օրերը աւելի կարճ են: Ուր թողունք որ ամառը մոմ ու եղ գնող չգտնուելով՝ 'ի հարկէ յաջորդ ձմեռը ասոնց արժէքը կը ցածնայ, հետագայ տարիներն ալ նոյնպէս: . .

Եսոնք թէ որ գիտնայ ու մտածէ մէկ խելացի ժողովուրդ մը, կարծեմ թէ մէկէն 'ի մէկ ճրագին մրոտ՝ փասակար ու սուղ լոյսը մէկգի կը ձգէ, ու անոր տեղը առանց փող մը տալու արեւուն յստակ ու կենդանարար լոյսը կը վայելէ:

Փրանսիէն Կապանագիրը:

ԱՍՏ ԶԱՐԱԿ ԿԱՅ ՈՐԴԱՆՑ
Բ Ե Ն Ի Ա Մ Ի Ն Ֆ Ր Ա Ն Ք Լ Ի Ն
ՏՊԱԳԻՐ ՅԱՐՈՒԵՍԷ:
ԿՈՂՔ ՍԱ ԳՐՈՑ ՀՆՈՏԻ
ԱՆԹԵՐԹ Ի ՆԵՐՔՈՑ,
ԱՆՄԱԿԱԳԻՐ ԱՆՈՍԿԻ,
ԱՅԼ ԹՕՐԻՆՈՒԱԾՆ ԱՆԿՈՐՈՒՍՏ.
ԴԱՐՁԵԱԼ ՏԵՍՑԷ ՍԱ ԸՁԼՈՑՍ
(ԶԻ ԱՅՍ ՀԱՒԱՏՔ ԵՆ ՆՈՐԱ)
ՈՐՊԷՍ ՄԱՏԵԱՆ ՆՈՐ ԵՒ ԶՔՆԱԴ,
ԿՈԿԵԱԼ ԵՒ ՈՒՂԱԳՐԵԱԼ,
ՅԱՐԱՐՈՂԷՆ:

¹ Եօթն ու կէս զուրու: